

Stručný prehľad dejín ev. a. v. cirkevného zboru v Ružomberku

**Ružomberok 1992,
PhDr. Karol Dzuriak**

*Všetko má svoj čas
a každé počínanie pod nebom
má svoju chvíľu...
Kazateľ 3,1*

*Vydal Evanjelický a.v. cirkevný zbor v Ružomberku v r. 1993
pri príležitosti 120. výročia svojho obnovenia.*

Pod'akovanie:

Ďakujem pánom farárom Milanovi Devečkovi a Danielovi Midriakovi za materiály a konzultácie, ktoré mi poskytli k tejto práci i k článku o histórii ružomerského chrámu, ktorý vyšiel v Ružomerskom hlase v lete 1991. Pod'akovanie za iniciovanie vzniku tohto stručného prehľadu dejín evanjelikov v Ružomberku patrí bratovi farárovi Danielovi Midriakovi. Autor

Úvod:

Dejiny ružomerských evanjelikov sú do dnešných dní dejinami útržkovitými, zvlášť čo sa najstaršieho obdobia týka, poskladanými z faktografických fragmentov, ktorých dôsledná historická verifikácia je už nemožná.

Prvýkrát sa o komplexný výklad histórie ev. a.v. cirkevného zboru pokúsil Miroslav Kovalevský pred takmer 100 rokmi. Od tých čias nevznikla práca venovaná výlučne evanjelickým cirkevným dejinám, tieto boli vo väčšej alebo menšej miere obsiahnuté v monografiách venovaných histórii Ružomberka ako celku:

*brožúra Ivana Houdeka: 600 rokov z minulosti bývalého výsadného mesta
Ružomberka 1318 – 1618, Ružomberok 1934
vlastivedná monografia Zdenka Hochmutha a kol.: Ružomberok. Historicko –
vlastivedná monografia. Banská Bystrica 1969*

alebo v prácach týkajúcich sa jednotlivých problémov dejín mesta:

*Štefan Nikolaj Hýroš: Zámok Lykava a jeho páni, po'ahom na držanie, Liptov a
okolie. Turč. Sv. Martin, 1876
Karol Mederly: Ružomerský kostol v dobe reformácie a rekatolizácie. Bratislava,
1936*

Kovalevského záslužný počin miestami trpí absenciou kritického prístupu k historickým faktom a v súčasnosti je už pre širšiu verejnosť takmer (s výnimkou knižníc) nedostupný.

Nekritickosť a apologetika je nakoniec vlastná väčšine dobových prác, v ktorých sa autori musia vyrovnat' s fenoménom pre Ružomberok (a pre Slovensko vôbec) príznačným – veľmi citlivý problémom súžitia dvoch hlavných konfesiónálnych spoločností – katolíckeho a evanjelického. Je to problém obojstranný – evanjelických i katolíckych autorov, u druhých v dobách zostrenej konfrontácie názorov a postojov a prehlbujúcej sa intolerancie nie raz umocnený útočnosťou a prezieravosťou vo vzťahu k menšinovej komunite. Vzniká živná pôda pre viac či menej vedecké polemiky (spor Mederlyho s Houdekom v otázke prestavby kostola na sklonku 16. storočia a šírenia reformačného učenia v Ružomberku, ktorý prebiehal v 30. rokoch.) a žiaľ aj pre vážne politické a náboženské konflikty.

Pokúšame sa o prezentáciu stručného prehľadu histórie evanjelického fenoménu v Ružomberku, bez nároku na absolútnu presnosť a perfekcionistické vyčerpanie možností, ktoré táto téma poskytuje. To je relatívne možné len pri hlbokom poznaní všetkých teologických a kultúrnych nuáns dejín reformácie a protireformácie a pri fundamentálnom a precíznom archívnom výskume. Vychádzame z konfrontácie interpretácie konfesiónálnych dejín Ružomberka a Liptova ako ich podali na strane katolíckej Štefan Nikolaj Hýroš a Karol Mederly, na strane evanjelickej Mieroslav Kovalevský, Ján Kvačala, Ivan Houdek, Ján Jamnický a Gustáv Plavec. Vzhľadom na popularizačný charakter náčrtu pripájame poznámkový aparát.

Dejiny:

Porážkou pri Moháči v lete roku 1526 vrcholí hlboká vnútorná kríza uhorského kráľovstva, ktorá sa markantne prejavovala vo všetkých oblastiach života súvekej spoločnosti od smrti Mateja Korvína. Následný boj o trón medzi dvoma pretendentmi, Ferdinandom Habsburským a Jánom Zápoľským, za rastúceho zasahovania a upevňujúceho sa vplyvu Osmanskej ríše tvorí politický rámec prvých desaťročí šírenia sa reformačných myšlienok na Slovensku. Lutherovo wittenbergské vystúpenie v októbri 1517 našlo živý ohlas v Uhorsku už v predmoháčskom období a to aj vďaka početnej, hospodársky a politicky vplyvnej a expanzívnej vrstve nemeckých kolonistov, ktorej bolo Uhorsko druhou vlasťou už niekoľko storočí, avšak bez prerušenia kontaktov s pôvodnou domovinou. Nemecký živel v uhorskej spoločnosti prenikanie reformácie urýchlil a uľahčoval (prvé uhorské kodifikácie nového vierovyznania - Confessio Pentapolitana a Montana - pochádzajú práve z prostredia obchodných a banských centier stredného a východného Slovenska).

Anarchia a rozvrat po Moháči, oslabenie svetskej a cirkevnej moci, absencia stability autorít ústrednej moci, morálny úpadok v cirkvi i svetskom živote priali lutherovskej očiste, aj keď aj jej duchovné postuláty často krát poslúžili ako plášť pre zakrytie pravých úmyslov a cieľov jednej z rivalizujúcich strán, tak ako sa táto (protihabsburská uhorská stavovská opozícia) postupne formovala a v dlhých konfliktoch 16. -18. storočia transformovala.

Podľa Jána Jamnického, odvolávajúceho sa na práce historikov evanjelickej cirkvi z 18. st. (M. Klanicu, M. Schuleka, O. Ambrózyho a i.) a opierajúceho sa o širší dejinný rámec načrtnutý prof. Jánom Kvačalom (prof. Dr. Ján Kvačala: Dejiny reformácie na Slovensku. Lipt. Sv. Mikuláš, Tranoscius 1935), sa reformačné myšlienky dostali do liptovského prostredia zo spišskej Levoče, kde ich šíril žiak Luthera a Melanchtona Martin Cyriak. V r. 1569 už existovalo Bratstvo (Konfubernium, Fraternitas), ktoré malo svoje vlastné zákony. Protestantizmu priali i reprezentanti svetskej moci, vojenský kapitáni a liptovskí župani (Ľudovít Pekry, Ján Krušič a najmä Štefan a Gašpar Illésházyovci) a aj liptovské zemianske rody. Pomery na Liptove veľmi dobre osvetľuje zápisnica z kanonickej vizitácie arcidiakona Michala Szegedina z r. 1560, datovaná v dizertácii profesora nitrianskeho rímsko-katolíckeho

seminára ThDr. Vojtecha Bucka a v oponentskom posudku profesora Branislava Varsíka, ktorú spomína a čerpá z nej aj Ján Jamnický. Je svedectvom nastupujúceho reformačného prúdu na Liptove krátko pred ustanovením Kontubernia, rozkladu autority vysokej hierarchie rímsko-katolíckej cirkvi v prostredí chudobných kňazských staníc. Ružomerského kňaza Šimona vizitátor Szegedinus ešte uznal za katolíckeho, ale prechovával voči nemu vážne podozrenie a nechal ho sledovať. Stav kolísania, váhania a i hľadania, prechodu od poslušnosti autorite Ríma k uznávaniu Lutherovho učenia a naopak bol v tejto celkovo nepokojnej dobe úplne prirodzený. Evanjelici ešte nemali vlastnú samostatnú cirkevnú organizáciu (prvé pokusy o zjednotenie - mestské zväzy, i synody erdödska, 1545 a prešovská, 1546), neraz sa s katolíkmi delili o kostol, liturgia ešte nebola úplne diferencovaná od katolíckej, katolícki kňazi sa bežne ženili, čo vysoká cirkevná vrchnosť reprezentovaná ostrihomským arcibiskupom Mikulášom Oláhom znášala len s neľúbosťou a previnilcov, pokiaľ to bolo možné, stíhala a trestala. A hoci tridentský koncil to uhorským katolíkom odoprel, pápež Pius IV. už v r. 1564 povolil prijímanie pod obojím na veľké pohoršenie vysokého katolíckeho kléru v Uhorsku. Až v r. 1610 na synode v Žiline sa evanjelici konečne osamostatnili a vytvorili vlastnú cirkevnú organizáciu s pevne ustálenou liturgiou a sviatkami. To už však súčasne bola aj doba nastupujúceho rekatolizačného ťaženia.

Szegedinovo svedectvo je obrazom 2. polovice 16. st. nerieši však otázku prvopočiatkov reformácie na Liptove a v Ružomberku obzvlášť. Prvý evanjelický farár (alebo aspoň dočasný kazateľ) v Ružomberku Ondrej (Andreas) Jakobei (Jacobaei) sa javí (aj zásluhou Kovalevského azda až príliš nekritického a faktograficky mylného podania) postavou legendárnou, mýtizovanou. Podľa Mieroslava Kovalevského patrila Jakobei medzi najvýznamnejších predstaviteľov reformačného učenia v hornouhorských stoliciach a v Ružomberku a jeho filiách (v Martinčeku, Hrboltovej a Revúcach)? Pôsobil ako kňaz a učiteľ už v r. 1528. Z Ružomberka odišiel v r. 1584 do Predmiera a odtiaľ do Považskej Bystrice (1589), kde podľa Kovalevského, ako 68 - ročný stariec v r. 1593 umrel. Evidentný je časový nesúlad medzi dobou úmrtia a dobou, kedy mal Ondrej Jakobei v Ružomberku pôsobiť.

Nesprávnej konštrukcie sa zachytil Karol Mederly a poukázal na fakt, že pokiaľ je pravdivý údaj o Jakobeiho veku v dobe smrti, v r. 1528 by musel byť malým dieťaťom. Z toho odvodil tvrdenie, že luteranizmus sa v Ružomberku ujal až v poslednej štvrtine 16. storočia a bol ružomerským mešťanom vnútený vrchnosťou - županom Štefanom Illésházym,

Kovalevský zrejme vychádzal z diel starších autorov ale dopustil sa vážneho omylu, ktorý sa neskôr snažili opraviť Ivan Houdek a Ján Jamnický. I. Houdek poukázal na zámenu medzi otcem a synom, Ondrejom Jakobeim starším a mladším. V odpovedi na Mederlyho závery odcitoval starších autorov, ktorí uvádzali Ondreja Jakobeiho ako ružomerského farára (Jána Slávika a Michala Zsilinszkeho) a jedného z popredných hlásateľov reformácie v Uhorsku už po r. 1526. Podľa Houdekovho výkladu opierajúceho sa o staršie historické diela (mieru ich kritického zhodnotenia Houdekom nevieme posúdiť, museli by sme ich dôsledne konfrontovať s výsledkami precízneho archívneho výskumu) mal ružomerský reformátor Jakobei dvoch synov, Ondreja (1525 -1593), evanjelického farára v Predmieri a Považskej Bystrici, a Jána (1556 -1612), evanjelického kňaza v Paludzi, Selciach a Banskej Bystrici.

Ján Jamnický vo svojom diele o dejinách ev. a. v. cirkevného zboru v Lipt. Sv. Ondreji priniesol v rozsiahlej úvodnej časti o dejinách reformácie na Liptove ďalšie zaujímavé údaje. Vo svojej interpretácii sa opieral najmä o Diarium Ondreja Thuria. Thurius označil predmierskeho farára Ondreja Jakobeiho, ktorý bol starejším na jeho zasnúbení 14. 6. 1584, celkom jednoznačne za syna Ondreja Jakobeiho, ružomerského kňaza, pričom rok 1584 Jamnický neuvádza ako rok jeho príchodu z Ružomberka do Predmiera, ale len ako rok, kedy

existuje bezpečná zmienka o predmierskom Ondrejovi Jakobeim mladšom ako tamojšom kňazovi. Na inom mieste Thurius hovorí o Ondrejovi Jakobeim staršom ako o starcovi, ktorý prekročil sedemdesiatku a ktorý bol takmer 50 rokov v službách cirkvi (tento údaj Thurius spája s letopočtom 1578, čo Jamnický bližšie nevysvetľuje), takže pokiaľ by bol pravdivý tento fakt, existoval by určitý náznak nepriameho dôkazu o pôsobení mýtického Ondreja Jakobeiho st. ktorého spomínajú i starší cirkevní historici Klanica a Schulek. Jamnický spomína ešte údaj Žigmunda Nosticia z r. 1578 v matrike ordinovaných vo Wittenbergu, kde tento hovorí o takmer 50 - ročnom Ondrejovi Jakobeim, rektorovi ružomerskej školy. I v Jamnického podaní sa nachádzajú nelogické a vzájomne si protirečiacie tvrdenia, fakty a ich interpretácie, najmä ohľadne Nosticiovho zápisu, jeho následného vzťahnutia Jamnickým na Ondreja staršieho i mladšieho (opäť by bola žiadúca konfrontácia s presným znením Jamnickým udávaných prameňov). V závere Jamnický považuje posledného za pôvodne paludzského farára, potom rektora na evanjelickej škole v Ružomberku a neskôr ctihodného seniora Liptovského Kontubernia. Jamnický nevyklučuje ani možnosť, že istý čas bol v Ružomberku farárom spolu so svojím otcom, Ondrejom starším, ale ničím ju nemôže dokázať. Je veľmi povážlivé, že by v r. 1578 mohol legendarizovaný Ondrej Jakobei starší vo vysokom veku bez problémov zastávať kňazský úrad, ale nie je to vylúčené. Dôkazy však chýbajú. Na inom mieste sa uvádza, že Ondrej mladší bol od r. 1567 ružomerským rektorom a diakonom, čo by vyššie uvedenému pridávalo vzhľadom na 11 - ročný rozdiel na pravdepodobnosti.

Jána Jakobeiho nepovažuje Jamnický za syna, ale za vnuka Ondreja staršieho, dieťa Ondreja mladšieho, farára resp. rektora paludzského. Ján sa stal farárom v Paludzi, Selciach a seniorom zvolenského Bratstva.

Ján Kvačala (jedna z najpovolanejších autorít na dejiny reformačného hnutia na Slovensku) sa zmieňuje o Ondrejovi Jakobeim len ako rektorovi ružomerskej školy a udáva letopočet 1567.

Možno konštatovať, že doba na prelome 20. a 30. rokov 16. storočia vďaka tomu, že obe zápasiace strany, Ferdinand Habsburský a Ján Zápoľský, sa museli opierať aj o podporu šľachty a miest sympatizujúcich s reformáciou, že ich nariadenia o potláčaní heretikov si neraz protirečili, nie je nemožné, že by sa v Ružomberku (čo i len dočasne) mohol vytvoriť priaznivý stav pre pôsobenie reformačného kazateľa. Aj regionálna mocenská situácia by tomu priala - počiatkom 30. rokov sa stal liptovským županom Ludovít Pekry, na Považí, Orave a Spiši bol v tej dobe kapitánom hradov Mikuláš Kostka, začas stúpenec Zápoľského a priaznivec reformačného učenia. Mestské protokoly Ružomberka sú však práve v tomto období skúpe na iné, než hospodársko - právne údaje, a tak v nich dôkaz nájsť nemôžeme (Houdek, Hochmuth a kol.).

Zaujímavá je otázka protestantskej školy v Ružomberku, ktorú Kovalevský bez dôkazov datuje od roku 1528, Jamnický na základe indícií Nosticiových považuje jej existenciu za nespornú v polovici resp. v 60. rokoch 16. storočia, Kvačala udáva už spomínaný letopočet 1567, mestský protokol citovaný Zdenkom Hochmuthom rok 1564. Ján Rezik, barokový autor diela o protestantskom školstve na území Slovenska uvádza letopočet 1567. Tento považujú za smerodajný zostavovatelia pamätnice k 250. výročiu ružomerského gymnázia (250 rokov ružomerského gymnázia. Zost. PhDr. Stanislav Böhm a kol. Martin, 1979) a na základe práce Ružičkovej uvádzajú i mená popredných súvekých protestantských pedagógov, Ondreja Czengleria (Czenglera), Melchiora Smrtníka, ružomerských rodákov Jána (význačného latinsky píšuceho básnika, ktorého uhorský snem ovenčil titulom "poeta laureatus") a jeho syna Joachima Kalinku (písal latinsky a slovensky, bol superintendentom ev. cirkvi, ktorý po útrapách a úskokoch na prešporskom súde v r. 1673 podpísal reverz a odišiel do vyhnanstva,

čo mu mnohí z jeho súčasníkov neodpustili), Splénia, Parchitia. Následný rozvoj nastal za Illésházyovcov, čo spomínajú k všetci autori prác o Ružomberku, uvádzajúc ako rok započatia výstavby murovanej školy na podnet župana letopočet 1638 resp. 1639. V tej dobe bol pánom Likavy a liptovským županom Gašpar Illésházy.

Ján Jamnický priniesol ešte jeden nepriamy dôkaz o možnom pôsobení vplyvu luterovskej reformácie v meste na počiatku 2. štvrtiny 16. storočia. Nebol úplne prvým, ale vo svojom rukopise zverejnil zistenie ružomerského evanjelického farára Gustáva Plavca, nadväzujúce na staršie práce Klanicu, Schuleka/ Göllnerovej, Rosenauera a i. o Štefanovi Spettingerovi, nemeckolupčianskom a banskobystričskom evanjelickom kňazovi ktorého kňazská dráha kulminuje práve v r. 1530, keď ho ako presvedčeného evanjelika, skúšaného pre vieru v žalári, povolala mestská rada v Banskej Bystrici do kňazského úradu. Predtým šírili Lutherovo učenie v Nemeckej Lupči. Gustáv Plavec v spolupráci s dr. Miklešom a prof. Kyselým zistil, že Štefan Spettinger bol rodákom z Ružomberka a jeho brat Peter bol v r. 1525 ružomerským richtárom. Odvolávajúci sa na zistenia tvrdenia prof. Varsíka o ochrane "heretikov" v prvých rokoch a desaťročiach šírenia myšlienok reformácie mestskými magistrátmi (o tejto praxi vyplývajúcej z patronátneho práva miestnymi kňazskými stanicami píše prof. Kvačala), prispel Gustáv Plavec nezanedbateľným dielom k bádaniu o počiatkoch reformačného hnutia v Ružomberku. Svoje poznatky oznámil v liste z 13. 8.1957 Jánovi Jamnickému, ktorý ich použil vo svojej práci. Ján Kvačala udával ako letopočet "konfesionálneho prevratu" v Banskej Bystrici, ktorý vyvrcholil vyhnaním reformácii nepriateľského kňaza až rok 1536.

Spettingera spomína aj Karol Mederly, ale vôbec nespomína jeho inklinovanie k reformačnému učeniu. Naopak, ráta ho ku katolíckym kňazom (používa označenie plebán v súvislosti s majetkovými spormi o Spettingerovu pozostalosť okolo r. 1553. Ťažko posúdiť, či Spettinger v dobe, keď deliaca čiara medzi katolíckymi a protestantmi nebola vždy a všade pregnantne vymedzená, v závere života skutočne radikálne zmenil svoje náboženské presvedčenie, či to bol uhol pohľadu súvekeho svedka, ktorý zápis o spore vykonal a mohol byť katolíkom) alebo ide o omyl, nedôslednosť či zámer v Mederlyho podaní. Mederly udáva ešte meno jedného plebána - Juraja (v r. 1564 (pripomíname výsledky Szegedinovej vizitácie v Ružomberku a jeho hodnotenie, kňaza Šimona). Naopak, v tomto prípade zasa Houdek neprináša protiargumenty a tento fakt obchádza bez komentáru (okolo r. 1564 by už mal v Ružomberku pôsobiť rektor Ondrej Jakobei).

V súvislosti s ďalšou duchovnou postavou/ Ondrejom (Andreasom) Czengleriom (Czenglerom)/ ktorý mal pôsobiť v kňazskom úrade v r. 1577 - 1589, sa Mederly snažil spochybníť jeho evanjelický charakter, poukazujúc na inštitút licenciátov, v tej dobe rozšírený - t. j. možnosť zastávať určité vymedzené kňazské funkcie i laikmi, ktorí nemuseli dodržiavať celibát a na svetské funkcie zastávané Czengleriom bagatelizujú jeho školské pôsobenie, z protestantského hľadiska významné a zlučiteľné s duchovným úradom. Ťažko však možno jeho evanjelický charakter popierať alebo jednoznačne preukázať. Czenglerius však pôsobil v Ružomberku v dobe, keď tu markantne silnel vplyv svetských stúpcov Lutherovho učenia, Jána Krušiča a Štefana Illésházyho, ktorí by sotva pripustili pôsobenie kňaza profilujúceho sa jednoznačne katolícky. Czenglerius je autorom piesne resp. jej prekladu z maďarčiny „Czlověk Ježíš v světe", ktorá sa ako jedna z mála piesní domácich autorov (celkom 7) dostala do prvého vydania Tranovského kancionálu.

Posledná štvrtina 16. a prvé dve tretiny 17. storočia sa v Ružomberku niesli v znamení šírenia protestantizmu (ale i jeho ochrany pred rekatolizačnými snahami cisárskej Viedne) mocenskou cestou zhora - na zákrok veľkých magnátov, ktorí prijali evanjelickú vieru. Je to súčasne doba, keď dochádza k javu príznačnému pre celé Uhorsko - postupnej degradácii

miest a ich práv a narastajúcemu nátlaku a svojvôli zo strany mocných svetských magnátov, ktorí na podrobenie mešťanov používali všetky dostupné prostriedky, vieru nevynímajúc. Nevyhol sa tomu ani Ružomberok, ktorý sa postupne stával závislým zemepánskym mestečkom s oklieštenými právami. Práve v jeho prípade protestantskí magnáti Krušič, Pálffyová, Illésházyovci manipulovali s protestantizáciou mesta a okolia, nemožno však prijať jednoznačne vyhranený názor Mederlyho o krutom útlaku úbohých mešťanov - verných katolíkov zlovoľnou protestantskou šľachtou a postulát, že sa evanjelická viera v Ružomberku ujala len násilnou, zhora nanútenou cestou a bola tak oktrojovanou konfesiou. Rovnako nemožno jednoznačne a na kvantitatívnych ukazovateľoch preukázať jeho evanjelický charakter v predošlom období, oboje možno tvrdiť len veľmi relativizovane. Nesporné je, že magnáti, obzvlášť Štefan a Gašpar Illésházyovci konali na úkor katolíkov, ale ich opatrenia, akokoľvek tvrdé (a smerujúce predovšetkým k mocenskému a hospodárskemu ovládnutiu mesta i s použitím konfesionálneho útlaku, zrejme nie k protestantizácii ako primárnemu cieľu), nie sú porovnateľné s mocenskými a ideologickými metódami a cieľmi rekatolizácie ani s excesmi funkcie i laikmi, ktorí nemuseli dodržiavať celibát a na svetské funkcie zastávané Czenglerionmi bagatelizujú jeho školské pôsobenie/ z protestantského hľadiska významné a zlučiteľné s duchovným úradom. Ťažko však možno jeho evanjelický charakter popierať alebo jednoznačne preukázať. Czenglerius však pôsobil v Ružomberku v dobe, keď tu markantne silnel vplyv svetských stúpcov Lutherovho učenia, Jána Krušiča a Štefana Illésházyho, ktorí by sotva pripustili pôsobenie kňaza profilujúceho sa k jednoznačne katolícky. Czenglerius je autorom piesne resp. jej prekladu z maďarčiny "Czlověk Ježíš v světě", ktorá sa ako jedna z mála piesní domácich autorov (celkom 7) dostala do prvého vydania Tranovského kancionálu.

Posledná štvrtina 16. a prvé dve tretiny 17. storočia sa v Ružomberku niesli v znamení šírenia protestantizmu (ale i jeho ochrany pred rekatolizačnými snahami cisárskej Viedne) mocenskou cestou zhora - na zárok veľkých magnátov, ktorí prijal evanjelickú vieru. Je to súčasne doba keď dochádza k javu príznačnému pre celé Uhorsko - postupnej degradácii miest a ich práv a narastajúcemu nátlaku a svojvôli zo strany mocných svetských magnátov/ ktorí na podrobenie mešťanov používali všetky dostupné prostriedky/ vieru nevynímajúc. Nevyhol sa tomu ani Ružomberok, ktorý sa postupne stával závislým zemepánskym mestečkom s oklieštenými právami. Práve v jeho prípade protestantskí magnáti Krušič, Pálffyová, Illésházyovci manipulovali i s protestantizáciou mesta a okolia nemožno však prijať jednoznačne vyhranený názor Mederlyho o krutom útlaku úbohých mešťanov - verných katolíkov zlovoľnou protestantskou šľachtou a postulát, že sa evanjelická viera v Ružomberku ujala len násilnou, zhora nanútenou cestou a bola tak oktrojovanou konfesiou. Rovnako nemožno jednoznačne a na kvantitatívnych ukazovateľoch preukázať jeho evanjelický charakter v predošlom období, oboje možno tvrdiť len veľmi relativizovane. Nesporné je, že magnáti, obzvlášť Štefan a Gašpar Illésházyovci konali na úkor katolíkov, ale ich opatrenia, akokoľvek tvrdé (a smerujúce predovšetkým k mocenskému a hospodárskemu ovládnutiu mesta i s použitím konfesionálneho útlaku, zrejme nie k protestantizácii ako primárnemu cieľu), nie sú porovnateľné s mocenskými a ideologickými metódami a cieľmi rekatolizácie ani s excesmi páchanými vojskami povstaleckých stavov. Nie je zrejme už možné zistiť, aké percento katolíkov a stúpcov Luthera (či iných reformátorov) žilo v meste v dobe zreteľného narastania vplyvu magnátov, aké veľké percento katolíkov prestúpilo nútene pod tlakom, koľko dobrovoľne, ale oportúnne, koľko ich konvertovalo na základe skutočne vnútorne slobodného prijatia reformačného učenia. Faktom je, že v tomto období katolíci boli nútene znášať postavenie občanov druhej kategórie (pokiaľ s výhradami použijeme tento technický termín novších a najnovších dejín). Terajší kostol sv. Andreja (predtým sv. Ladislava) sa stal evanjelickým. Prestavať a rozšíriť ho v r. 1585 nechal Štefan Illésházy s manželkou Katarínou, rodenou Pálffyovou, vdovou po Jánovi Krušičovi. Ohľadne patronátu a

prestavby viedol Mederly ostrý, konfesijne zafarbený spor s Houdekom. Katolíci používali kostol Všetichsvätých v Ludrovej, ktorí im neskôr protestanti odňali. V dobe stavovských povstaní, až do prvého odňatia kostola evanjelikom, katolíci používali na bohoslužobné účely Mýticko - madocsányovskú kúriu, starú poštu.

Prvé tri štvrtiny 17. storočia boli zlatým obdobím v dejinách ružomerských evanjelikov zlatým však len v oblasti duchovnej, keď mohli slobodne vyznávať svoju vieru. Ináč ich život ohrozovali nestále vojnové konflikty a stavovské povstania ťažko na nich doliehali povinnosti určené feudálnou vrchnosťou ich vlastnej viery, kontribúcie ukladané cisárskymi i povstaleckými vojskami. V tomto zložitom období došlo k niektorým významným udalostiam z hľadiska dejín evanjelického cirkevného zboru.

Juraj Tranovský 22. 1. 1632 na zhromaždení liptovských evanjelických kňazov podpísal seniorálne stanovy a zaviazal sa zachovávať zákony liptovského evanjelického bratstva. V tej dobe bol ružomerským farárom a liptovským seniorom Jakub Splenius. V r. 1638-39 sa začala stavba murovanej školy. V r. 1647 sa uskutočnila prvá evanjelická kanonická vizitácia, ktorú vykonal superintendent Joachim Kalinka. Ďalšie vizitácie boli v r. 1650, 1663, 1666.

Doba nepretržitej existencie evanjelického zboru bola prerušená v roku 1672, v smutnom období tzv. 10 - ročného prenasledovania evanjelikov, za vlády Leopolda I. 13. 3. 1672 veľkoveľkokaradínsky a egerský biskup a spišský prepoš Juraj Barsony odňal chrám evanjelikom a na faru dosadil jezuitu Mikuláša Nemassányho, prefektom Likavy sa stal v dejinách Liptova smutne známy Gabriel Thuránsky z Turíka, pôvodne evanjelik, neskôr ako konvertita na katolícku vieru zúrivy nepriateľ protestantov, zavraždený pravdepodobne evanjelickými zemanmi alebo kuruckými odbojníkmi okolo r. 1676. Kostol sa dostal na krátku dobu do rúk evanjelikov v r. 1683 - 1686 počas Thökolyho povstania. Po jeho potlačení pokračovala druhá vlna rekatolizácie Ružomberka, ktorá trvala až do povstania Františka II. Rákócziho. To už platili ustanovenia šopronského snemu z r. 1681, podľa ktorých mohli mať evanjelici v každej stolici po dva kostoly, tzv. artikularne (okrem niektorých zvláštnych výnimiek). Na Liptove to boli kostoly v Hybiach a Veľkej Paludzi, poloilegálne sa k evanjelickej viere vrátil kňaz a zbor na Boci (tu bolo možné aplikovať výnimku vzťahujúcu sa na banské mestá).

Útlak náboženský bol doplnený i hospodárskou exploatáciou. r. 1690 dostal likavské panstvo do zálohu významný protektor katolicizmu, ostrihomský arcibiskup a kráľovský kancelár Juraj Szécsény, ktorý uvalil na Ružomberok, Nemeckú Ľupču a Trnovec veľmi ťaživé dane a poplatky vyhrážajúc sa neplatičom i hrdelnými trestami.

Roku 1703 vypuklo Rákócziho povstanie. Zdecimovaní ružomerskí evanjelici z rúk kuruckého plukovníka a lipovského zemana Juraja Lubyho, údajného pomstiteľa krívd spáchaných Gabrielom Thuránskym, prevzali illesházyovský chrám (kostol sv. Andreja) na jar roku 1704. Sečiansky snem uhorských povstaleckých protestantských i katolíckych stavov v r. 1705 definitívne rozhodol o právnych nárokoch jednotlivých konfesii na cirkevné stavby a majetky. V zmysle jeho ustanovení mal ružomerský kostol patriť evanjelikom.

V roku 1707 sa v Ružomberku na fare konala jedna z najvýznamnejších synôd evanjelickej cirkvi, "synodus sub quercum" - "pod dubom" nazvaná podľa oporného dubového stĺpu v miestnosti, kde rokovanie prebiehalo. Riešila mnohé z cirkevných problémov v podmienkach prebiehajúceho povstania vzťah ku katolíkom a cisárskemu dvoru, ostro na Krmanov popud vystúpila proti smeru ohrozujúcemu luteránsky dogmatizmus a ortodoxiu - proti pietizmu (jeho stúpencom bol napr. Matej Bel), prijala územnoprávne členenie cirkvi) liptovská stolica podliehala superintendentovi Danielovi Krmanovi, vyriešila otázky liturgie a sviatkov,

školsťva, cenzúry, uzatvárania manželských zväzkov duchovných osôb/ opätovne potvrdila evanjelické symbolické knihy, rozhodla o vyslaní posolstva ku švédskemu kráľovi Karolovi XII.

Doba slobody netrvala dlho. V auguste 1708 Heister zdrvujúco porazil Rákócziho pri Trenčine a v lete roku 1709 cisárske vojská definitívne ovládli Liptov. V septembri generál Siegbert Heister odňal ružomerským evanjelikom definitívne faru a kostol. Na Liptove protestantom ostali iba dva artikulárne chrámy v Hybiach a Paludzi. Nastala doba dôslednej a vytrvalej rekatolizácie, obzvlášť za vlády bigotného Karola III. (VI.) v prvej polovici 18. storočia. Úpadok evanjelikov v Ružomberku sa dovŕšil. Liptovský arcidiakon opát Tomáš Petróczy počas kanonickej vizitácie 16.6. 1713 zistil, že v meste, ktoré inak 865 obyvateľov žilo 261 katolíkov, 386 evanjelikov a 218 detí, pričom od r. 1709 na katolícku vieru prestúpilo 21 ľudí. V r. 1732 bolo v Ružomberku (nerátajúc deti) z 1628 obyvateľov 625 katolíkov a 180 evanjelikov, v r. 1713 - 1732 prestúpilo 323 ľudí. V r. 1768 bolo v meste a okolitých dedinách, ktoré mu podliehali, 1220 a 949 katolíckych detí oproti 96 deťom evanjelickým v meste a 36 v jeho "uliciach". V r. 1793 bolo v meste a "uliciach" spolu 70 a o 5 rokov neskôr len 61 evanjelikov. Vieru si zachovali rodiny Migrovská, Hatiarovská, Pauliarovská, Ptíčekovská, Zvadovská, Bohúňovská. Tolerančný patent veľkú pomoc už neznamenal, pretože keď bola v Ružomberku zriadená jarná zmiešaná škola, v ktorej jeden z učiteľov bol evanjelik, mesto sa postavilo proti s odôvodnením, že v ňom žijú len 2 evanjelické deti v školskom veku (údaje uvedené Ivanom Houdekom).

V Paludzi sa 25.3.1782 konal seniorálny konvent, ktorý mal riešiť problémy života evanjelického spoločenstva v Liptove v nových podmienkach po vydaní tolerančného patentu Jozefom II. v r. 1781. Na základe rozhodnutia konventu sa stal Ružomberok s okolím (Štiavnicou, Ludrovou, Bielym Potokom a Liskovou) filiou ev. a. v. zboru v Nemeckej Ľupči.

Počet evanjelikov v Ružomberku v 1. polovici 19. storočia rástol len pomaly (1825 - 59, 1850 - 73). Impulzom pre oživenie ružomerského evanjelictva i slovenského národného života v meste (Hurban počas ťaženia dobrovoľníkov na začiatku r. 1849, tzv. zimnej výpravy, dával do ostrého kontrastu stav národného vedomia v Martine a Mikuláši v porovnaní s odnárodným Ružomberkom a priat Ružomberčanom, aby svoj chladný postoj museli do 100 rokov odčiniť, na čo symbolicky dostali príležitosť v kej, tragickej a krásnej jeseni 1944) bol rok 1850, keď sa v Ružomberku usadil obchodník Peter Makovický. Rodina Makovických priniesla do ospalého malomesta moderný podnikateľský duch spojený s intelektuálnou a ľudskou senzibilitou a pevnou evanjelickou vierou. Rodila sa myšlienka obnovenia samostatného ružomerského ev. a. v. cirkevného zboru. V r. 1864-66 sa z iniciatívy Makovických a c. k. finančného radcu Floriána Detricha uskutočnil prvý, ešte neúspešný pokus (v tej dobe bol liptovským županom Ján Francisci). Po nevyhnutných náležitostiach spojených s exfiliáciou Ružomberka a okolia v r. 1870-72 sa 16.3.1873 konalo zasadnutie zborového konventu Ružomerských evanjelikov, na ktorom prečítali arcipastiersky list superintendenta Ludevíta Gedulyho z 27. 2. 1873, v ktorom potvrdzoval existenciu samostatného cirkevného zboru v Ružomberku. Prvý konvent zvolil Floriána Detricha za dozorcú, Petra Makovického za poddozorcú a Daniela Makovického za kurátora a pokladníka. Konvent okrem iného rozhodol o tom, že bohoslužobná reč bude výlučne slovenská a aj zborový majetok bude slovenský (prítom si treba uvedomiť, že k tomuto aktu došlo v období, keď sa začínal po maďarsko - rakúskom vyrovnaní stupňovať národnostný útlak. Sám superintendent Geduly bol umierneným stúpencom uhorskej štátnej idey a smutnú úlohu zohral pri odstránení M. M. Hodžu z Lip. Sv. Mikuláša. Do konfliktu s uhorskými úradmi sa dostal až po zatvorení slovenských gymnázií, proti čomu protestoval).

Za zborového farára konvent zvolil Jána Drahotína Makovického, správcu škôl v Lipt. Sv. Mikuláši, jedného z priekopníkov detskej literatúry na Slovensku, prispievateľa do Radlinského Cyrila a Metóda, spolupracovníka Jána Mallého - Dusarova.

Tretí konvent 30. 3. 1873 rozhodol o stavbe nového chrámu (dnešný dom č. 23 na ul. Čs. armády - Chrapovský), ktorá bola dokončená do konca roka. 7. 12. 1873 v 2. nedeľu adventnú sa uskutočnila posviacka chrámu v prítomnosti superintendenta Ľudevíta Gedulyho.

V r. 1884 umrel kňaz Ján Drahotín Makovický. Po ňom v úrade pôsobil Július Bohuš (1884 - 1890), Mieroslav Ladislav Kovalevský (1890 - 1910), autor "Dejín evanjelickej a. v. cirkve ružomerskej a niektorých dávnejších dejov výsadného mesta Ružomberka" z r. 1898, Pavel Rodolub Čobrda (1909 - 1911), r. 1904 väznený za národné presvedčenie a pozbavený kňazského úradu, Dr. Metod Matej Bella (1911 - 1920), od r. 1906 poslanec za Slovenskú národnú stranu, v r. 1918 referent pre zásobovanie v Šrobárovej vláde a podpredseda Revolučného Národného zhromaždenia v r. 1918/19.

Nezastupiteľné miesto v šírení evanjelickej a národnej literatúry mala tlačiareň založená učiteľom, kňazom a národovcom Karolom Salvom. Salva pri príležitosti 300. výročia narodenia J. Tranovského vydal v r. 1895 vlastným nákladom Tranovského kancionál považovaný za jedno z najlepších vydaní. Už predtým, v r. 1893 vydal Tranovského modlitby Phiala odoramentonum a od r. 1894 vydával Tranovského evanjelický kalendár.

Zbor prežil svoj rozmach predovšetkým po r. 1918. V r. 1920 mal 1456 duší (1930 - 1951, 1938 - 1879). V r. 1923 - 1926 bol postavený nový kostol a komplex fary a evanjelickej školy (ev. ľudová škola vznikla v r. 1895 a prispievala k udržiavaniu slovenského povedomia v ťažkom dvadsaťročí na sklonku existencie Rakúsko - Uhorska). Duchovný život rozvíjali Vladimír Pavel Čobrda, ružomersky farár v r. 1920 - 1931 (neskôr liptovsky senior v r. 1922 - 1930 a biskup Východného dištriktu, od r. 1933 generálny biskup Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku, po r. 1948 odsúdený za údajnú protištátnu činnosť) a jeho seniorálny kaplán Michal Lučanský (neskôr profesor teológie a predseda Sväzu evanjelickej mládeže, ktorá v Ružomberku aktívne pôsobila od r. 1923).

Ťaživé vojnové roky spojené s existenciou štátu a politického režimu nepriaznivého evanjelikom sú spojené s pôsobením Gustáva Plavca, ružomerského evanjelického farára od r. 1931 (do r. 1970), ktorý obetavo riskoval svoju existenciu a pomáhal pri záchrane perzekuovaných Židov. 9 členov zboru padlo r. 1944-45.

Dejiny posledných viac ako päťdesiatich rokov sú pre nás stále dejinami prítomnosti. Je to živé politikum, ktoré nenájde svoj pokoj v archívoch a múzeách ešte veľmi dlho. Prejde tak i do života súčasnej najmladšej evanjelickej generácie väčšmi, než to tušíme. Nemali sme k dispozícii materiály, aby sme posledným piatim až siedmim desaťročiam mohli venovať pozornosť, aká by im patrila. Ale to je téma na veľkú serióznu prácu, ktorá presahuje možnosti tohto stručného prehľadu. Veľmi radi sa k nej vrátíme, ale až po serióznom skúmaní v archívoch a knižniciach.

Z pôvodného tlačeného originálu prepísal R. Sabucha, marec 2006.